

BOBURIYLAR DAVRIDA HINDISTON VA TURKISTON ALOQALARI (XVI – XVII ASRLAR**Eshonqulov Rustam Abdullo o'g'li***Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi***Boltayev Pinali Pirxon o'g'li***Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi***Qodirov Abulfayz Axtam o'g'li***Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Hindistonda Boburiylar sulolasi hukmronligi davrida Turksiton bilan olib borilgan diplomatik aloqalari, XVI - XVII asrlarda boburiy podshohlar bilan temuriylar o'rtasida olib borilgan diplomatik munosabatlar haqida ma'lumot beradi.*

Kalit so'zlar: *Hindiston, Markaziy Osiyo, Turkiston, Richard Fols, Toj Mahal, Samarqand, Shoh Jahon, Balx, Abul Fazl, Akbarshoh.*

Аннотация: *В данной статье приведены сведения о дипломатических отношениях с Туркситоном в период правления династии Бабур в Индии, дипломатических отношениях между царями Бабура и Тимуридами в XVI-XVII веках.*

Ключевые слова: *Индия, Средняя Азия, Туркестан, Водонад Ричард, Тадж-Махал, Самарканд, Шах Джахан, Балх, Абул Фазл, Акбар Шах.*

Annotation: *This article provides information about the diplomatic relations with Turksiton during the reign of the Babur dynasty in India, diplomatic relations between the Babur kings and the Timurids in the 16th - 17th centuries.*

Keywords: *India, Central Asia, Turkestan, Richard Falls, Taj Mahal, Samarkand, Shah Jahan, Balkh, Abul Fazl, Akbar Shah.*

Hindiston yarim oroli eng qadim zamonlardan beri dunyo tizimining bo'linmas bir qismi bo'lib kelayotganligi hammaga yaxshi ma'lum. Ushbu mintaqa asosan shimoli-g'arb tomonidan, ya'ni Hindiqush tog' tizmalari osha Markaziy Osiyo, xususan, Turkiston bilan bevosita aloqada bo'lib kelganligi ham hech kimga yangilik emas. Biz mavzu qilib olgan davr ham ana shu aloqalarning bir qismini tashkil etadi. Shuni ta'kidlab o'tish zarurki, Hindiston va Turkistonning XVI-XVII asrlardagi tarixiga bag'ishlangan qo'lyozma manbalar va keyinchalik yozilgan bosma manbalar juda ko'p va xilma-xildir¹⁵. Lekin, shunga qaramay, bu ikki mintaqada yashovchi xalqlar o'rtasidagi aloqalarga bag'ishlab yozilgan ilmiy tadqiqotlar kamchilikni tashkil qiladi. Ayniqsa, ushbu mavzuda o'zbek tilida hozirgi zamon talablariga javob bera oladigan,

¹⁵ Xayrullayev M.M, O'zbek diplomatiyasi tarixidan, Toshkent 2003, B – 104-105.

tarixni xolisona ifoda etuvchi ilmiy ishlar deyarli yo‘q desa ham bo‘ladi. Ana shu holatni nazarga olgan holda, biz XVI-XVII asrlarda, ya‘ni Hindistonda boburiylar sulolasi xukmronlik qilgan davrda, Turkiston bilan olib borilgan aloqalarni yoritishga harakat qildik¹⁶.

Janubiy Osiyo va Markaziy Osiyo o‘rtasida qadimdan davom etib kelayotgan aloqalar aynan Hindistonda temuriylar sulolasining davomchilari bo‘lgan boburiylar xukmronlik qilgan davrda o‘z cho‘qqisiga yetdi deb ayta olamiz. Chunki xuddi shu davrga kelib ikki mintaqa o‘rtasidagi madaniy yaqinlashuv jarayoni tezlashdi va har jihatdan bu o‘zaro qo‘shiluv yangicha ijobiy sintezni vujudga keltirdi. Boburiylar hukmronligiga qadar Markaziy va Janubiy Osiyo o‘rtasidagi madaniy aloqalar va o‘zaro ta‘sir qilish hech davrda shunchalik ko‘zga tashlanarli darajaga yetmagan edi.

Ushbu holatni amerikalik tarixchi olim Richard Fols shunday ifodalaydi: “O‘sha davrda musulmon Osiyosi ko‘p jihatdan bir dunyo edi”¹⁷. Bu yerda u islom madaniyatining birlashtiruvchi kuch ekanligini ta‘kidlaydi. Albatta, bu fikrni inkor etmagan holda, Markaziy Osiyo, xususan, Turkiston xalqlarining o‘ziga xos madaniyati, milliy an‘analari, san‘ati, adabiyoti ham ikki mintaqa xalqlari aloqalari jarayonida bir-birlariga o‘zaro ta‘sir qilib, boyitganliklarini alohida qayd etish lozim. Lekin yana shuni ham ta‘kidlash kerakki, bu borada hali ko‘p masalalar ilmiy jihatdan to‘liq o‘rganilmagan. Masalan, Markaziy va Janubiy Osiyodagi mamlakatlarda musulmon jamiyatlari o‘rtasidagi umumiylik qay darajada bo‘lgan? Ular orasidagi o‘zaro ta‘sir qanchalik faol bo‘lgan va ular o‘zlari yashab turgan mamlakat chegaralarini jug‘rofiy jihatdan hozir biz bilganchalik ko‘ra olganlarmi? Ana shunga o‘xshash ko‘pgina savollar o‘z tadqiqotchilarni kutmoqda.

Shularni hisobga olgan holda quyida Turkiston va Hindiston xalqlari o‘rtasida XVI-XVII asrlarda olib borilgan aloqalar xususida so‘z yuritilar ekan, ular orasidagi umumiy tomonlari va farq qiladigan jihatlari hamda ikkala tomonni madaniy jihatdan bog‘lovchi omillar haqida to‘xtalib o‘tishga harakat qilinadi. Boburiylar sulolasiga mansub hukmdorlar to‘g‘risida so‘z borar ekan, ularning Turkistonni o‘zlarining “haqiqiy” ona yurtlari va temuriylardan meros qolgan hududlar deb qarashlariga ham ahamiyat berish joiz bo‘ladi. Hindiston yarim orolida, umuman olganda, qariyb ikki asr (1526-1707)¹⁸, ya‘ni Hindistonda musulmonlar hukmronlik qilgan eng diqqatga sazovor davrda, davlatni boshqargan birinchi olti boburiy sultonlarning har biri ona yurtlari, ularning ko‘pchiligi bu yerlarni hech qachon ko‘rmagan bo‘lsalar-da, Turkiston bilan mustahkam aloqalarni o‘rnatish his-tuyg‘ularini namoyish etib kelganliklarini ko‘ramiz. Ma‘lumki, Temuriylar sulolasining eng so‘nggi avlodlari bo‘lgan boburiy hukmdorlar Hindiston yarim oroliga kelib o‘z hokimiyatlarini o‘rnatdilar.

¹⁶ Osha joyda. B – 105.

¹⁷ Richard S Foltz, Mughal and Central Asia. Oxford 1998. p. XX III.

¹⁸ O‘sha asar. P XXIII

Boburiy sultonlar davrida Turkiston hududlaridan Hindistonga keng miqyosda turli soha vakillarining, ayniqsa, madaniyat sohasiga aloqador kishilarning ko'chib o'tishi turkiy xalqlar madaniyati bilan yerlik xalqlarni tanishtirdi va shu madaniyatning Hind yerlarida yoyilishiga ham sabab bo'ldi. Turkistonliklar Hindistonga nafaqat siyosiy, ma'muriy va harbiy tomondan, balki madaniyat (rassomchilik, me'morchilik, adabiyot, she'riyat va h.k.) sohalarida ham katga ta'sir ko'rsatganlar. Bunga juda ko'p misollar keltirish mumkin. Masalan, Hindistonda eng mashhur tarixiy obida Toj Mahal, ko'pchilik olimlarning ta'kidlashicha, Samarqanddagi Amir Temur maqbarasi - "Go'ri Amir"ga to'g'ridan to'g'ri taqlid qilib solingan. Toj Mahalni qurdirgan Shoh Jahon o'z "ona vatani" bo'lgan Turkistonni qaytadan qo'lga kiritish umidida yashagan. Hatto u 1646 yilda Balx viloyati orqali bu tomonga harbiy yurishni amalga oshirishga ham urinib ko'rgan.

Shoh Jahonning Balxga yurishi to'g'risida Boburiylarga tegishli ko'pgina maktublarda va boshqa hujjatlarda Turkiston "ajdodlarimizning qabrlari bor joy" deb qayd qilingan¹⁹. Hattoki, otasining ko'p sohalaridagi siyosatining teskarisini qilgan Avrangzeb ham, boburiylarning Turkistonga nisbatan bildirgan o'y-xayollariga sodiqqolgan. Bunday misollar XVI-XVII asrlarda turli to'siqlarga qaramasdan, Turkiston va Hindiston o'rtasida muntazam aloqalar mavjud bo'lganligidan dalolat beradi. XVII asrga tegishli manba bo'lgan "Muzakkir-i-as'hob"da qayd qilinishicha, boburiylarning so'nggi avlodlari, o'z bobolari Jahongirshoh qilganidek, Samarqandga "Go'ri Amirni" ta'mirlash uchun pul va ustalarni yuborganlar²⁰. Boburiylarning Markaziy Osiyo, xususan, Turkistonga bo'lgan bunday munosabatlarining sababini amerikalik olim Richard Fols shunday sharhlaydi: "Mo'g'ul imperatorlarining o'z "ona yurtlari" bo'lgan Markaziy Osiyoga nisbatan ko'rsatgan sog'inch hislarini ifoda etishlariga, ular o'zlarini "Hind" dunyosining bir bo'lagi deya olmasliklari emas, balki yo'qotgan dunyolarining markazi, ya'ni nafaqat Hindistonni, balki Eron, Suriya, Anatoliya va ichki Osiyoning dasht yerlarini ham o'z ichiga olgan Temur imperiyasining gullab-yashnagan poytaxti - Samarqandni yo'qotganliklari sabab bo'lgan, deb o'ylaymiz"²¹.

Haqiqatan ham Temur avlodlari bo'lgan boburiy sultonlar Turkistonni o'zlariga boshqarish uchun meros bo'lib qolgan dunyo deb hisoblaganlar. Masalan, Bobur Hindistonda o'z hokimiyati ni o'rnatgandan so'ng, u yerda doimo yashab qolish niyati yo'q edi, balki u o'z davlatini Temur bobosiga o'xshab Samarqanddan turib boshqarishni xohlar edi. Boburning vafotidan keyin, Humoyun va undan keyingi avlodlar nihoyat o'zlarining Hindiston sultonlari sifatidagi mavqelarini tan olganlar.

¹⁹ Nizomiddinov I.Y XVI-XVIII asrlarda O'rta Osiyo va Hindiston munosabatlari. Tosh., FAN, 1966. 53-bet.

²⁰ Muhammad Hadi "Maliho" Samarqandiy, Muzakkir-i-As'hob. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozma fondi. № 4270. 234-bet.

²¹ Richard S Foltz, Mughal and Central Asia. Oxford 1998. p. XX IIX.

Lekin kelib chiqishi, qaysi sulolaga mansubligi juda ham katta ahamiyat kasb etgan dunyoda, Temuriylar sulolasining vakillari bo'lgan boburiy sultonlar Hindistonda mustahkam o'rnashib olsalar-da, o'zlarining Turkistonga bo'lgan intilishlarini hech to'xtata olmaganlar.

Abul Fazl Akbarni "Ko'ragon oilasining faxri" va "Temur urug'ining chirog'i "chirog'-i-dudmon-i- Sohibqiron»²² deb ataydi. Jahongir Kobulda, Boburning maqbarasi yonida, o'z nomi va Temurdan keyingi ajdodlarining nomlari o'yib yozilgan toshni o'rnatishni buyurgan edi²³. Amir Temur siymosi barcha Boburiy sultonlar uchun namuna bo'lib xizmat qilgan. Temur shaxsiyatiga, uning yurishlariga bag'ishlangan kitoblar doimo ularning hamrohi bo'lganligi bizga manbalardan ma'lum. Masalan, Jahongir va Shoh Jahon Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" asarini qayta-qayta o'qib yurganlar. Boburiy sultonlar Hindistonda o'z faoliyatlari davomida (davlat boshqaruvi, ijtimoiy-iqtisodiy siyosatda va h.k.) ko'pincha Temuriylar davridagi qonun-qoidalar, an'analar, rasm-rusumlarga amal qilganlar. Boburiylar Hindistonda o'z hukmronligini mustahkam o'rnatib olganlaridan so'ng, tashqi dunyo hukmronlari ularni Temuriylar xonadoni davomchilari sifatida tan olishni lozim topdilar.

Masalan, Eron shohi Abbas Jahongirga yo'llagan rasmiy maktubida "ushbuni Ko'ragon taxtida o'tirgan zotga va Temur tojining merosxo'riga yo'llayman"²⁴, deb yozadi va yana bir joyda Hindiston elchisi Xon A'lamga imperatorga sovg'a tariqasida Isfahondan Temur, uning o'g'illari va lashkarboshi larining To'xtamishxon bilan olib borayotgan janggi tasvirlangan noyob san'at asarini olib ketishga ruxsat beradi²⁵. Ikki mintaqa xalqlarining XVI-XVII asrlardagi aloqa larida islom dinining ham birlashtiruvchi roli borligini inkor qilib bo'lmaydi. O'sha davrda Hindiston musulmonlari Turkistonni eng avvalo diniy ilmlar markazi sifatida hurmat qilganlar, ayniqsa, Buxoro madrasalarining dovrug'i Hind musulmonlari orasida keng yoyilgan. Shu sababdan bir qancha hind musulmonlari Buxoroda tahsil olganliklari ma'lum. Yuqorida bayon qilingan fikrlar va bir qator manba va adabiyotlardan olingan ma'lumotlar XVI-XVII asrlarda boburiylar davridagi Hindiston va Turkiston o'rtasida diplomatik, harbiy, savdo va madaniy aloqalar ancha faol olib borilganligidan darak beradi. XVI asr oxirlarida Movarounnahr, Hindiston va Eronda kuchli feodal davlatlar tashkil topadi. Hindistonda boburiylar sulolasining eng zabardasti buyuk Akbar saltanat egasi bo'lganda (1556), Movarounnahrda shayboniylar sulola-sining so'nggi tadbirkor namoyandasi Abdulla II hokimiyatni o'z qo'liga oldi (1557).

²² Abul Fazl, "Allami" Akbar-nama, ed. Abd al-Rahim, 3 vols, Tr Henry Beveridge, (reprint Low Price Publ, Delhi, 1993)

²³ Shan Nawaz Khan and Abd-Hayy. Ma-athir al-ulam , fr Henry Beveridge, Calcutta 1941-1942. p. 97.

²⁴ Tuzuk-I Jahangiri, tr A.Rogers ND 978 и p. 1956 T/. P 112.

²⁵ McChesney R.D. Wagf in Central Azia, Princeton Univ. Press, 1991. p. 110.

XULOSA

Boburiy hukmdorlar turli sabablarga ko'ra Turkistondan Hindistonga kelib qolgan va davlat ishlarida yoki boshqa sohalarda katta tajribaga ega bo'lgan bilimli kishilarga ishonch bildirib, yuqori lavozimlarga, harbiy qo'mondonlik vazifa lariga tayinlanganlar va ular mehnati va sadoqatini yuqori baholaganlar. Yaxshi xizmatlari uchun ularga katta mukofotlar, yerlar hadya qilganlar va shu bilan birga ular yo'l qo'ygan ba'zi xatolarni ham kechirib ketganlar. O'rta Osiyodagi tasavnuf oqimidagi bir qancha oilalar boburiylarning Naqshbandiya tariqatiga mansub ekanlik laridan foydalanib, ko'pchiligi Hindistonga kelgan va saroy xizmatiga olinganlar. Ulardan biri bo'lgan Sharafiddin Samarqandiy Akbarshoh xizmatida ishlagan, lekin ikki marta isyonda ishtirok etganligi sababli Bengaliyada hayotidan ajralgan,

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abul Fazl, "Allami" Akbar-nama, ed. Abd al-Rahim, 3 vols, Tr Henry Beveridge, (reprint Low Price Publ, Delhi, 1993)
2. Muhammad Hadi "M aliho" Samarqandiy, Muzakkir-i-As'hob. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozma fondi. № 4270. 234-bet.
3. Firdavs Ulug'bek o'g, S. (2023). SALJUQIYLAR SULOLASINING O'RTA OSIYODA TUTGAN O'RNINI VA SIYOSIY TARIXI HAQIDA. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 3(1), 71-76.
4. McChesney R.D. Wagf in Central Azia, Princeton Univ. Press, 1991. p. 110.
5. Mamarajabov, B. N. M. O. G. (2022). ARABISTON YARIM OROLIDA DAVLATCHILIKNING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 118-121.
6. Nizomiddinov I.Y XVI-XVIII asrlarda O'rta Osiyo va Hindiston munosabatlari. Tosh., FAN, 1966. 53-bet.
7. Мамараджабов, Б. (2023). САУДИЯ АРАБИСТОНИДАГИ ЎЗБЕК МУҲОЖИРЛАРИ ТАРИХИ: МУВАФФАҚИЯТЛИ АССИМИЛЯЦИЯ ВА ЙЎҚОТИЛГАН МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИК. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(S/6).
8. Sattorov, F., Abdiyeva, O., & Boboraxmatova, D. (2022). MIRZO ULUG'BEK TARJIMAI HOLI VA ULUG'BEK QABRINING OCHILISHI VA UNING TAVSIFI MASALALARI. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(11), 259-270.
9. Richard S Foltz, *Mughal and Central Asia*. Oxford 1998. p. XX III.
10. Tuzuk-I Jahangiri, tr A.Rogers ND 978 и p. 1956 T/. P 112.

11. Mamarajabov, B. N. M. O. G. (2023). MARKAZIY OSIYODA ARABLAR BILAN BOG'LIQ IJTIMOYIY QATLAMLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(5), 1048-1052.
12. Xayrullayev M.M, O'zbek diplomatiyasi tarixidan, Toshkent 2003, B – 104-115.
13. Shan Nawaz Khan and Abd-Hayy. Ma-athir al-ulama , fr Henry Beveridge, Calcutta 1941-1942. p. 97.